

Отримано: 24 травня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: elina-ol@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-179-182

Олійник Е. В. З'ясувальні висловлення репрезентативного типу в сучасній газетній комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 179–182.

УДК: 811.161.2'367.335

Олійник Еліна Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет

З'ЯСУВАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ТИПУ В СУЧАСНІЙ ГАЗЕТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті виділено й описано такі різновиди з'ясувальних висловлень-репрезентативів: повідомлення, констатація, зізнання, ствердження, припущення, запевнення. З'ясовано, що особливістю розглянутих висловлень є повідомлення фактів, якими володіє мовець, слухач або третя особа з метою поінформувати адресата або дати характеристику третій особі. Доведено, що з'ясувальні висловлення повністю задовольняють вимоги двох основних функцій публіцистичного стилю – інформативної та впливової, а тому широко вживаються в сучасній газетній комунікації.

Ключові слова: прагматика, мовленнєвий акт, з'ясувальні висловлення, перформативи, репрезентативи, комунікативна мета, повідомлення, констатація, ствердження, зізнання, припущення, запевнення.

Олейник Элина Викторовна,
кандидат филологических наук, доцент,
Бердянский государственный педагогический университет

ИЗЪЯСНИТЕЛЬНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ТИПА В СОВРЕМЕННОЙ ГАЗЕТНОЙ КОМУНІКАЦИИ

В статье выделены и описаны такие разновидности изъяснительных высказываний-репрезентативов: сообщение, констатация, признание, утверждение, предположение, заверение. Выяснено, что особенностью рассматриваемых высказываний является сообщение фактов, которыми владеет говорящий, слушатель или третье лицо с целью проинформировать адресата или дать характеристику третьему лицу. Доказано, что изъяснительные высказывания полностью удовлетворяют требования двух основных функций публицистического стиля – информативной и влиятельной, а потому часто употребляются в современной газетной коммуникации.

Ключевые слова: прагматика, речевой акт, изъяснительные высказывания, перформативы, репрезентативы, коммуникативная цель, сообщение, констатация, утверждение, признание, предположение, заверение.

Elina Oliynik,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Berdiansk State Pedagogical University

CLARIFYING STATEMENTS OF REPRESENTATIVE TYPE IN THE MODERN NEWSPAPER COMMUNICATION

The article highlighted and described the following types of clarifying representative statements that operate in the language of newspaper publicistic: a communication, a stating of the facts, a confession, a justification, an approval, a reminder, an assumption, an assurance.

In recent years publicistic speech has changed a lot, which has led to a change in the social status of the media. The language of the newspapers provides inexhaustible material for observing the expressive means of modern Ukrainian language among which explicit constitutive sentences take on a special place that require multidisciplinary study. Their defining feature is the ability to be a means of communication, so research in communicative-pragmatic aspect is important for understanding the nature of the formation of proposals sentences.

Communicative-pragmatic approach to the analysis of expressions is realized within the framework of the theory of speech acts of communication. Interest of researchers caused first of all illocutionary act as a way of reaching a certain target by a speaker through speech means, which distinguishes five types of speech acts: representatives, directives, declaratives, commissives and expressives. Our studies have shown that clarifying statements actively implement a communicative function in the form of performatives, the illocutionary purpose of which is to fix the speaker's responsibility for reporting a certain state of affairs.

The feature of newspaper and publicistic discourses is an inextricable combination of informative and influential functions that determine the specificity of using means of speech influence in the structure of the newspaper text, and representative clarifying statements fully implement the informative function of the newspaper style. The language of the press observes clarifying representative statements with the performatives of various semantics, in particular, the verbs of speech and mental activity, mental state, etc.

Key words: pragmatic, speech act, clarifying statements, representatives, a communication aim, a communication, a stating of the facts, an approval, a confession, a reminder, an assumption, an assurance, a justification.

Постановка проблеми. Наприкінці попереднього століття в мовознавстві під впливом сучасних тенденції світової лінгвістики почалася розбудова наукових парадигм, які ґрунтуються на антропоцентричному та функційному підходах до об'єктів дослідження, що зумовило формування нових центрів наукових зацікавлень. Об'єднавшись з іншими галузями знань для більш глибокого й багатомірного осмислення мови і мовлення, лінгвістика значно розширила горизонти своїх досліджень, спрямувавши їх шляхом екстенсивного розвитку. За спостереженнями вчених, у кінці ХХ століття епоха мікролінгвістики, що вивчала мову як замкнену систему, змінилася епохою макролінгвістики, яка розглядає свій об'єкт як цілісну структуру в його відношенні до різних сфер соціального, матеріального й духовного життя [4, с. 31]. Саме в цей період

відбувся розквіт лінгвістики мовлення, оскільки увага вчених перерозподілилася зі структурно-семантичних проблем на функційно-комунікативні. Нові напрями цілком закономірно відобразилися на актуальних проблемах дослідження мови засобів масової інформації, яка сьогодні знаходиться в полі зору багатьох науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Газетні тексти є об'єктом сучасних досліджень семантики та прагматики газетної комунікації (Балахова В.П., Л. Ф. Ваховська, М. В. Гусар, Л. В. Завгородня, Г. Б. Козловська, Г. А. Кришталюк, О. О. Кучерова, Т. Г. Лук'янова, Ю. П. Маслова, К. С. Серажим та ін.). Мова газет дає невичерпний матеріал для спостереження за виразальними засобами сучасної української мови, особливе місце серед яких посідають з'ясувальні складнопідрядні речення.

Вивченням структурно-семантичної організації з'ясувальних конструкцій займалося багато науковців (В.А. Белошапкина, Н.С. Валгіна, І.Р. Вихованець, М.У. Каранська, С.Є. Крючков, Л.Ю. Максимов, І.І. Слинко та ін.). Попри глибоке висвітлення означених напрямів, з'ясувальні конструкції потребують багатоаспектного вивчення. Їхньою визначальною особливістю є здатність бути засобом спілкування, тому дослідження в комунікативно-прагматичному аспекті є важливим для розуміння природи формування розгляданих речень.

У сучасній мовознавчій літературі закріпилося твердження, що *речення* є одиницею мови, а в мовленні йому відповідає *висловлення* як одиниця комунікації, тому надалі в роботі ми використовуємо саме цей термін.

Мета статті – виокремити й описати з'ясувальні висловлення репрезентативного типу в сучасній газетній комунікації. Для досягнення поставленої мети маємо розв'язати такі **завдання**: 1) з'ясувати особливості з'ясувальних висловлень репрезентативного типу в актомовленнєвому контексті; 2) виокремити семантико-прагматичні різновиди з'ясувальних висловлень-репрезентативів у газетних текстах; 3) схарактеризувати комунікативно-прагматичні функції розгляданих висловлень.

Комунікативно-прагматичний підхід до аналізу висловлень реалізується у світлі теорії мовленнєвих актів спілкування. Зацікавлення дослідників викликав насамперед іллокутивний акт як спосіб досягнення мовцем певної мети за допомогою мовленнєвих засобів, у якому виділяють п'ять типів мовленнєвих актів: репрезентативи, директиви, декларативи, комісиви та експресиви [5, с. 170]. Проведені нами дослідження показали, що з'ясувальні висловлення активно реалізують комунікативну функцію у вигляді репрезентативів, іллокутивна мета яких полягає в тому, щоб зафіксувати відповідальність мовця за повідомлення про певний стан речей [5, с. 181].

Загальновідомо, що особливістю газетно-публіцистичного дискурсу є нерозривне поєднання інформативної та впливової функцій [4, с. 39-53], які визначають специфіку використання засобів мовленнєвого впливу в структурі газетного тексту, і саме репрезентативні з'ясувальні висловлення найповніше реалізують інформативну функцію газетного стилю. Конструкції з таким значенням повідомляють факти, якими володіє мовець, слухач або третя особа, з метою поінформувати адресата або дати характеристику третій особі.

Дослідники виокремлюють такі різновиди репрезентативів: повідомлення, ствердження, описи, констатації, звіти, пояснення, завірення міркування, виправдання [3, с. 99], нагадування, зізнання, повторення, спростування [2, с. 57]. Матеріал показує, що до виділених підгруп можна додати пригадування, припущення. Тому ми виділяємо такі різновиди з'ясувальних висловлень-репрезентативів, що наявні в газетній публіцистиці: повідомлення, констатація, зізнання, ствердження, припущення, запевнення.

Викладення основного матеріалу. Головна частина в названих з'ясувальних висловленнях містить перформативне (іллокутивне) дієслово, яке має прагматичну спрямованість, а підрядна – несе певну інформацію.

Як неодноразово підкреслювалося в лінгвістичній літературі, з метою **повідомлення** (донесення інформації) з'ясувальні речення вживаються переважно в ситуації, коли мовець має на меті поінформувати адресата про подію, яка є предметом розмови, обговорення: *Я як історик завжди кажу, що потрібно дивитися не під економічним кутом зору, а історичним* («Київ», 25.01.2008); *І мушу вам сказати, що вони не обмежуються Росією і США* («Київ», 05.12.2009); *Подійкують, що у планах розробників пенсійної реформи взагалі поступово збільшити пенсійний вік до 65 років* («Львів», 09.12.2010).

Не зупиняючись на обґрунтуванні істинності / неістинності висловлення, мовець вважає, що подана інформація є очевидною або випливає з логіки судження.

Виписаний фактичний матеріал дозволяє виділити кілька семантичних груп перформативних дієслів, які використовуються в головній частині з'ясувальних висловлень-повідомлень:

1. Дієслова мовленнєвої семантики, які можна поділити на дві групи: перформативи усного (*говорити, розказати, брехати, доповідати, повідати, розповідати, домовитися*) та писемного мовлення (*писати*): *Колись прабабуся розказувала, що світла не було роками і жили, вечорами збиралася в сусідів на вечорниці* («Вінниччина», 09.04.2014); *Ні, ми не збираємося говорити, що треба голосувати за того чи за того кандидата* («Дзеркало тижня», 31.10.2009); *Недавно мені подруза розповіла, як її похвалив партнер у танці, сказавши, що вона гарно веде* («Київ», 10.12.2010). *Можу сказати, що Лукашенко справив на мене велике враження* («Київ», 05.12.2009); *Домовився з деканом, що «за свої гроші поїду шукати долі»* («Дзеркало тижня», 31.10.2012); *Олександра Гаусс – так звали лікарку, яка не надала йому допомогу, а потім брехала, що перед смертю Магницького лікували й навіть проводили реанімаційні заходи* («Дзеркало тижня», 22.07.2011); *Так, у 2004-му році, коли я співала в Парижі й ми зустрілися, він повідав мені, що співає, крім опери, ще й у heavy metal групі* («Дзеркало тижня», 10.03.2016); *Я йому написав у Твіттері, що молодець* («Львів», 23.12.2010).

2. Дієслова семантики розумової діяльності (*знати, розуміти, дізнатися*), які вказують на передачу й отримання інформації, знання й розуміння фактів, подій навколишньої дійсності: *Я твердо знала, що така моя робота досить скоро завершиться відставкою, але я не готова була міняти принципи на посади* («Київ», 30.12.2007); *Завдяки розслідуванню ГПУ лише сьогодні ми дізнались, що в тих складних умовах прем'єр Тимошенко використала частину «коштів Кіотського протоколу» на покриття дефіциту Пенсійного фонду* («Київ», 24.12.2010); *Я дуже поважаю всі політичні моменти й розумію, що якщо величезна частина населення країни живе у селі, то справді дуже важко управляти всіма цими процесами* («Київ», 30.09.2008); *Нам треба зрозуміти, що найефективнішим механізмом безпеки є п'ята стаття Вашингтонського договору Північно-атлантичного альянсу* («Київ», 04.12.2009).

3. Дієслова психічного стану (*бачити, чути*), що позначають безпосереднє відображення предметів та явищ об'єктивної дійсності органами чуття. Більшість таких висловлень передають події, які відбуваються у реальному світі: *Сьогодні я інтенсивно працюю в Україні, викладаю в університеті і бачу, що ця напруга досягла у вас досить високого рівня* («Дзеркало тижня», 10.02.2007); *Я чув від своїх колег, що польські банки, які з'явилися у 2008 році, сьогодні дуже успішні* («Дзеркало тижня», 23.05.2012); *Хіба не чув Віктор Андрійович, що поважний орган, покликаний наглядати за дотриманням законності, злостивці порівнюють із дохідним комерційним підприємством?* («Київ», 29.07.2007). У таких конструкціях суб'єкт характеризується тим, що володіє недостовірною інформацією, і тому значення слуху є дещо завуальованим, другорядним.

Специфічною є група висловлень-повідомлень з семантикою відновлення фактів, які з певних причин є актуальними на момент мовлення: *Виходячи із готелю, я пригадав, що серед знавців хороших вин, коньяку та кави існує такий термін, як «післямак» – тобто смаковий ефект, який залишається після вживання того чи іншого напою* («Експедиція XXI», 14.12.2012); *От ви мигуєтеся, а я згадую, як іще недавно ми в такий час тут вознище розпалювали – вдома без опалення й електрики холодно було, то виходили на проспект, грілися біля багаття* («Україна молода», 15.12.2010); *Якщо чесно, то й забув, коли вже їх читав, але я реаліст* («Віче», 09.06.2010).

З'ясувальні висловлення репрезентативного типу можуть бути констатаціями, коли мовець повідомляє про загально-відоме, загальновизнане.

Досліджуваний матеріал дає змогу виділити з'ясувальні конструкції-констатації з перформативними дієсловами таких семантичних груп:

1. Розумової діяльності (*знати*). У таких висловленнях комунікативною настановою мовця може бути актуалізація певної, уже відомої на момент мовлення інформації: *Якщо казати про енергетичний сектор, то ви й самі знаєте, що в країні домінує важка промисловість, зокрема потужна металургія на сході України* («Дзеркало тижня», 30.08.2008); *Ми чудово знаємо, кого може висунути трудовий колектив і хто за нього може проголосувати* («Львівська газета», 12.11.2009).

2. Сприймання (*бачити*). Такі висловлення-констатації реалізують намір мовця зробити висновок на основі власних спостережень: він констатує те, що є відомим і йому, і слухачеві: *Юлія Володимирівна, за попередніми даними я бачу, що мене оберуть головою Верховної Ради* («Українська правда», 09.11.2009); *Я добре бачу, що дорогі речі вам не по кишені* («Дзеркало тижня», 21.03.2009).

3. Мовлення (*казати*). Ці структури характеризуються тим, що мовець робить повідомлення від третьої особи, у такому разі гарантія того, що повідомлюваний факт є достовірним, відсутня. Тобто інформація подається як чутка: *Кажуть, нібито не готовий земельний кадастр* («Дзеркало тижня», 23.06.2007); *Кажуть, наче нині вона підтримує, наприклад, застосування смертної кари* («Українська правда», 07.01.2010).

Мовленнєві акти **ствердження, запевнення** виражають переконання мовця відносно істинності пропозиційного змісту [3, с. 95].

Як свідчать спостереження, за допомогою цих з'ясувальних висловлень мовець запевняє слухача у своїй компетентності в тих чи інших справах, а також стверджує свою обізнаність у них. Видається можливим виділити такі семантичні групи перформативів головної частини:

1. Інтелектуальної діяльності (*знати*): *Петре Олексійовичу, я знаю, що незабаром ви летите в Штати, і дев'ятого грудня у вас зустріч із Гіллари Клінтон* («Дзеркало тижня», 05.12.2009); *Я не з чуток знаю, як сьогодні можна підтримати український експорт Клінтон* («Дзеркало тижня», 05.12.2009); *Я знаю, що для цього треба зібрати 74 підписи* («Дзеркало тижня», 11.08.2007) – у цих висловленнях мовець, бажаючи, щоб слухач знав про його завбачливість, обізнаність про предмет розмови, стверджує, що вже знає про певний факт, подію, явище.

2. Мовленнєвої діяльності (*казати, говорити, твердити, запевняти*): *Я вам п'ять років тому казав, що там, де все будеється на адміністративному управлінні, як у Мінпаливенерго, пуття не буде* («Дзеркало тижня», 25.04.2009); *Я тут відкрито говорю, що «Лікбез» – це громадський проект, і свої видання, і всю свою діяльність він формує на основі громадської «низової» комунікації та практики* («Дзеркало тижня», 2016); *Так, я перед другим туром говорив, що з кожним днем ми втрачаємо вибір, якщо концентруватимемо увагу на Тимошенко чи Януковичу* («День», 02.04.2010); *Урядовці про них твердили, що померли через недостатність крові в організмі* («Українська літературна газета», 08.07.2014) – у таких висловленнях ствердження базується на бажанні мовця сказати те, що за його переконанням вже є істиною, і слова ще раз це підтверджують. Здебільшого такі конструкції спостерігаються в репліках інтерв'ю, але вони можуть вживатися і в авторському мовленні, тоді розповідь ведеться від третьої особи.

Спостереження показали, що в наведених вище з'ясувальних висловленнях-ствердженнях досить часто виражається не просто ствердження істинності сказаного, а наявний додатковий відтінок ілюктивної сили – **запевнення** мовцем слухача в достовірності його повідомлення.

Основна інтенція публіцистичного тексту – переконання, тому відбувається поєднання двох планів вираження лінгвістичних стратегій і тактик, що визначають комунікативно-прагматичну спрямованість публіцистики. Відкрите, експліцитне переконання, котре впливає на розум читачів, та підтекстове, імпліцитне, що має вплив на підсвідомість адресата.

У з'ясувальних висловленнях, у головній частині яких наявний перформатив **запевняти** або предикативний прикметник **упевнений**, значення запевнення є основним. У цьому разі мовець виражає цілковите переконання в своїй правоті й істинності сказаного ним. Подібно до попередньо розглянутої групи висловлень-стверджень висловлення-запевнення можуть вестися від першої і від третьої особи: *Але я впевнений, що ми продемонструємо прогрес і в цьому питанні після виборів* («Дзеркало тижня», 05.12.2009); *Я абсолютно впевнений, маємо достатньо для цього сил і засобів* («Дзеркало тижня», 05.02.2010); *Я певен, що це діяння безкарним не залишиться...* («Дзеркало тижня», 2012); *В цій ситуації в Москві постаралися бодай зберегти обличчя: прес-секретар Путіна запевняв, що рішення Ташкента не створює великої проблеми для двосторонніх відносин* («Дзеркало тижня», 2012).

Як показують спостереження, до мовленнєвих актів **зізнання** належать ті, у яких виражається бажання мовця передати слухачеві свої потаємні думки, переживання з приводу певних подій. Семантична структура таких висловлень дуже різна.

Наявність чи відсутність у них експліцитних модифікацій типу “Признаюся / не признаюся, що...” є несуттєвими з погляду їх семантичної структури, оскільки основне значення все ж таки належить іллокутивній силі висловлення.

У головній частині висловлень зізнання виявлено перформативи такої семантики:

1. Власне зізнання (*признатися, зізнатися*): *Маю чесно **признатися**, що звіряння баз даних з різних соціальних програм дає катастрофічні результати – вони зовсім не збігаються ні за принципами наповнення, ні за алгоритмами обробки інформації* («Дзеркало тижня», 2013); *Чи краще відразу **зізнатися**, що зі скарбниці буде виділено всього 7% коштів, необхідних на реалізацію державних цільових програм?* («Дзеркало тижня», 2012) – характер інформації, яку репрезентує мовець, дуже особистий, але, незважаючи на це, він прагне донести її до слухача.

2. Мовлення (*говорити, казати, сказати* та ін.). Наша картотека зафіксувала тільки конструкції з дієсловом *сказати*: *Хоча, зізнаюся, очікував перемоги іншої конкурсантки... Оскільки ви володієте конфіденційною інформацією щодо того, як я голосував, то **скажу**, що «десятку» від мене отримала Злата Огневич* («Високий замок», 28.11.2011) – у таких висловленнях перформативне дієслово *сказати* легко замінюється синонімом *зізнатися*, тому прагматична мета висловлення – зізнатися слухачеві в своїх бажаннях.

Власне зізнання відбувається тоді, коли в головній частині наявні перформативи *признатися, зізнатися*, а за наявності інших перформативів таке значення дещо послаблюється і висловлення набуває додаткових ознак повідомлення.

3. Розумової діяльності (*знати, розуміти* та ін.). У таких висловленнях спостерігаємо семантику відсутності потрібних знань: *Я не знала, що гумове покриття сцени розжарюється до такої температури* («Вінниця», 25.06.2013); *По-перше, я не розумію, як можна покладати всі надії на розв’язання проблеми з центру* («Дзеркало тижня», 15.09.2007) – мовець висловлює зізнання в тому, що не володіє інформацією про слухача, яку варто було б знати. Для таких конструкцій характерне обов’язкове вживання біля перформативного дієслова частки *не*.

4. Підозри (*підозрювати*): *Я **підозрюю**, що багато хто спробує провести аналогію між розколом і об’єднанням РПЦ і РПЦЗ та українським розколом* («Дзеркало тижня», 19.05.2007).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. З’ясувальні висловлення-репрезентативи поділяються на підгрупи: повідомлення, констатація, зізнання, ствердження, припущення, запевнення. Серед з’ясувальних висловлень виділено найбільшу групу, у якій подається *повідомлення* й специфічною рисою є наявність у їхній структурі трьох груп перформативних дієслів: мовленнєвої семантики, семантики розумової діяльності та психічного стану. Комунікативна мета з’ясувальних *висловлень-констатацій* полягає в актуалізації мовцем певної інформації, уже відомої всім учасникам спілкування. Такі висловлення найчастіше використовуються в репліках інтерв’ю і тому є характерними для газетно-журнальних текстів. У з’ясувальних висловленнях, які виражають *ствердження*, в головній частині можуть бути перформативи семантичних груп інтелектуальної, мовленнєвої діяльності та психічного стану. Категоричність ствердження посилюється, коли у головній частині висловлення вживається перформатив *запевняти* або предикативний прикметник *упевнений*. З’ясувальні висловлення можуть мати значення мовленнєвих дій *зізнання*, яке формується перформативами мовленнєвої та розумової діяльності, рідше – підозри.

Обстежений матеріал показав, що з’ясувальні висловлення-репрезентативи повідомляють факти, якими володіє мовець, слухач або третя особа з метою поінформувати адресата або дати характеристику третій особі, і тому повністю задовольняють вимоги двох основних функцій публіцистичного стилю – інформативної та впливової.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні інших типів мовленнєвих актів, які реалізуються через з’ясувальні висловлення в текстах сучасної української преси.

Література:

1. Богатько В. В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики : [навч. посібник для спецкурсів] / Валентина Василівна Богатько. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 176 с.
2. Богданов В. В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты / В.В. Богданов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 88 с.
3. Комина Н. А. Систематика коммуниктивно-прагматических типов высказывания / Наталья Анатольевна Комина // Прагматические аспекты функционирования языка. – Барнаул : Алтайский гос. ун-т, 1983. – С. 93–101.
4. Солганик Г. Я. О новых аспектах изучения языка СМИ / Григорий Яковлевич Солганик // Вестник Московского государственного ун-та. Журналистика. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 31–38.
5. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Джон Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып.17.– С. 170–194.